

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МОДЕЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

У статті розглянуто проблему розвитку компетентностей вчителя початкових класів, зокрема розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності як основи вчительської діяльності. Здійснено аналіз науково-педагогічної літератури з питань компетентнісного розвитку вчителя, насамперед мовнокомунікативного, мовленнєвого й комунікативного. Подано експериментальну модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти. Визначено компоненти цієї моделі, рівень яких з'ясувався серед вчителів початкових класів за тестами-опитувальниками, авторською анкетною. Схарактеризовано складові експериментальної моделі розвитку вчителя початкових класів у процесі підвищення кваліфікації (курсний і міжкурсний періоди) у системі післядипломної освіти.

Ключові слова: професійна мовно-мовленнєва компетентність, підвищення кваліфікації, післядипломна освіта, модель технології розвитку компетентності.

Проблеми післядипломної педагогічної освіти визначаються швидкоплинними процесами розвитку суспільства й вимагають від сучасної людини вміння швидко та ефективно вирішувати життєво важливі задачі, розуміти необхідність навчання протягом життя в умовах гнучкої спеціалізації. Особливо це стосується сучасного вчителя початкових класів, від належної підготовки якого залежить якість навчально-виховного процесу і, як наслідок, якісна підготовка учнів для особистісної реалізації в умовах входження українського суспільства в європейське.

Важливим аспектом якісного розвитку є визначення ефективних засобів модернізації науково-методичної роботи з педагогічними кадрами. Як зазначає Л. Покроєва, важливо визначити пріоритетні вектори науково-методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної освіти, дослідити і створити необхідні умови для модифікації її функцій, змісту, форм і методів [2, с. 25].

Зважаючи на пріоритети професійності сучасного вчителя, зокрема вчителя початкових класів, необхідно спрямувати науково-методичну діяльність у процесі підвищення кваліфікації у системі післядипломної педагогічної освіти на компетентнісний розвиток.

Наукові дослідження різних аспектів компетентнісного розвитку вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти здійснювалися у наукових розвідках багатьох науковців-практиків, зокрема психолого-педагогічної компетентності (Н. Лісова); інформаційної компетентності (О. Нікулочкіна); професійної компетентності (Н. Мурована, Л. Шевчук) та педагогічної техніки як складової професійної компетентності вчителя (С. Болсун).

Проблеми мовленнєвої компетентності вчителя тісно пов'язані з мовою і комунікацією в його професійній діяльності. Мовно-мовленнєва (комунікативна) компетентності є основою вчительської діяльності й безперечно стали об'єктом наукових досліджень учених щодо їх формування і становлення. У монографічних дослідженнях з'ясувалися підходи до формування мовнокомунікативної компетенції студентів

філологічних факультетів (Т. Симоненко); комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів (Л. Бірюк).

Вагомими для нашого дослідження є науково-методичні студії М. Вашуленка щодо формування мовно-мовленнєвої, читацької та соціокультурної компетентностей учнів початкових класів. Однак проблема розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів в умовах системи післядипломної освіти досі не стала предметом наукових досліджень.

Мета статті – опис експериментальної моделі технології розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти.

Урахування, з одного боку, специфіки педагогічної діяльності вчителя початкових класів, який є вчителем, що викладає різні дисципліни і його навчально-виховна діяльність базується на психологічних особливостях молодших школярів, з іншого – специфіки підвищення кваліфікації в умовах післядипломної педагогічної освіти стало основою для створення моделі технології розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів.

Метою розробленої моделі цієї технології є розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти.

У процесі дослідження визначено компоненти розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів в умовах післядипломної освіти (мотиваційно-особистісний, змістовий, технологічно-діяльнісний, рефлексивно-корекційний). З метою діагностики рівня розвитку кожного визначеного компонента в ході експерименту було застосовано тести-опитувальники, які адаптовано для вчителів початкових класів, і авторську анкету, валідність якої перевірена базовими анкетами вхідного й вихідного діагностування у період проходження курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Відповідно рівень мотиваційно-особистісного компонента розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів визначався (на етапі констатувального експерименту) за тестом-опитувальником “Мотивація розвитку мовно-мовленнєвої (комунікативної) педагогічної діяльності (компетентності) (за методикою К. Замфир у модифікації А. А. Реана), який був адаптований до проблеми нашого наукового пошуку. У процесі дослідження з’ясувалося співвідношення трьох видів мотивації: внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної мотивації (ЗПМ) і зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ).

Отримані діагностичні дані дали підстави щодо висновку про поступову концентрацію позитивної внутрішньої вмотивованості на постійний розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у процесі педагогічної комунікативної дії з набуттям професійного досвіду.

Додатково охарактеризовано власне самооцінку рівня мовно-мовленнєвої (комунікативної) компетентності серед вчителів початкових класів різних категорій (спеціаліст, II категорія, I категорія, вища, старший учитель, учитель-методист). Здійснена діагностика дає можливість констатувати, що існує суперечність між особистісним бажанням і професійною необхідністю та фактичним рівнем розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності за власними оцінками.

Рівень змістового компонента розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів з’ясувався шляхом зіставлення й порівняння

оцінки загального рівня комунікабельності (за тестом В. Ф. Ряховського). Це дало змогу виявити фактичний рівень сформованості комунікабельності у вчителів початкових класів різних категорій (вчитель-спеціаліст, вчитель II категорії, вчитель I категорії, вчитель вищої категорії і вчитель-методист). Відповідно до результатів дослідження змістове наповнення технологічного процесу було зорієнтоване на розвиток активної комунікабельності або при необхідності утримуватись від її надмірності.

Також для діагностики особистісних якостей вчителя, які сприяють становленню мовно-мовленнєвої компетентності у процесі практичної професійної комунікації, досліджувалось виявлення рівня комунікативних і організаторських здібностей (КОЗ – 2) (за Д. Я. Райгородським). Результати діагностики характеризували прагнення вчителів розширювати контакти у межах діалогічної взаємодії на основі якісної професійної мовно-мовленнєвої (комунікативної) діяльності; якість особистості як вміння встановлювати контакти у процесі практичної комунікації.

З метою з'ясування особистісних і професійних характеристик вчителів початкових класів (вік, стаж, категорія, професійна методична зорієнтованість і тощо) і конкретизації існуючого рівня розвитку мовних знань, мовленнєвих умінь, практичної комунікації в контексті професійної діяльності на другому етапі було розроблено й запропоновано авторську анкету-тест, валідність якої забезпечено діагностуванням (вхідним і вихідним) у період проходження курсів підвищення кваліфікації і об'єктивними вимогами до науково-методичного рівня сучасного вчителя початкових класів.

Безпосередньо рівень технологічно-діяльнісного компоненту досліджувався за адаптованими тестами (за Т. В. Симоненко) щодо сукупності конкретних умінь, необхідних для мовленнєвих професійних дій вчителя початкових класів. Насамперед володіти мовою як навчальною дисципліною, “володіти лексиною, граматиною, уміння адекватно сприймати і продовжувати текст” [1, с. 27]; “активно користуватися визначеними й нормативними відповідно до літературного варіанта української мови мовленнєвими кліше у науково-публіцистичному, діловому стилі (наукової фразеології)” [3, с. 21]; знання дидактичної, методичної термінології; здійснення різних видів аналізу тексту; продукування навчального тексту; оперування мовними засобами; правильність, грамотність, лаконічність, точність, доцільність мовлення. З'ясовувався рівень писемного й усного мовлення.

Поряд з цим були використані тести для оцінювання комунікативних мовленнєвих навичок (за шкалою Р. Ериксона, адаптованою В. А. Калягіним і Л. Н. Мацько), також досліджувалося практичне вміння говорити й слухати як складове мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів.

Серед існуючих мовленнєвих умінь цікавим для нашого дослідження стала спроба діагностичного вияву рівня сформованості невербальної комунікації на основі засобів невербального мовлення. Ця діагностика відбувалася на основі тесту “Чи доступна Вам мова міміки?” (за Л. Г. Подоляк). З метою достовірності результатів оцінювання рівня невербальної комунікації вчителя початкових класів до діагностики була залучена розширена методика оцінювання невербальної комунікації (за А. М. Кузнецовою). Респонденти за запропонованими запитаннями висловлювали думку щодо власної поведінки у спілкуванні.

Результати діагностики рівня змістового компоненту експериментальної моделі дали змогу спрямувати реалізацію наступних компонентів (у процесі формувального експерименту) на практичний розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у процесі підвищення кваліфікації.

Реалізуючи формувальний експеримент з метою дослідження ефективності експериментальної технології розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів в умовах післядипломної освіти на очно-дистанційних курсах підвищення кваліфікації було введено міждисциплінарний спецкурс “Професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителя”. Змістове наповнення спецкурсу визначалося такими темами: “Компетентність вчителя як критерій якості навчально-виховного процесу” (2 год); “Професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителя початкових класів в умовах реалізації компетентнісного підходу початкової освіти” (2 год); “Розвиток мовленнєвої компетентності (компетенції) вчителя початкових класів” (2 год); “Розвиток читацької компетентності (компетенції) вчителя початкових класів” (2 год); “Розвиток невербальної мовної компетенції вчителя початкових класів” (2 год); “Нестандартні прийоми педагогічної техніки мовно-мовленнєвого (комунікативного) спрямування” (2 год).

Оскільки специфіка процесу курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти не дає змоги значно розширити обсяг міждисциплінарного спецкурсу, нами підсилено роботу з розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності (у межах формувального експерименту) за рахунок реалізації в експериментальних групах курсу “Педагогічна інноватика”, який передбачає мовленнєве (комунікативне) спрямування. Так, у період дистанційного компонента в межах очно-дистанційних курсів підвищення кваліфікації діяльність вчителів початкових класів також спрямована на розвиток компонентів професійної мовно-мовленнєвої компетентності. Цей період самоосвіти вчителів початкових класів забезпечується розробленими дидактичними матеріалами (як у друкованому, так і електронному форматі).

Ефективність навчального процесу у період курсів підвищення кваліфікації досягається за умов особистісно-орієнтованого підходу, який передбачає активні й інтерактивні форми організації навчальної діяльності. Прикладом є практична робота вчителів з інформаційно-комунікаційними технологіями, продуктом якої стали учительські електронні портфоліо. Такі форми організації навчального процесу обов’язково є комунікативно (мовленнєво) спрямовані.

На активний розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у період проходження курсів підвищення кваліфікації зосереджена й педагогічна практика в навчальних закладах.

Рефлексивно-корекційний компонент реалізовується після відпрацювання всіх передбачених програмою модулів і блоку заходів з організації та контролю, його рівень визначаємо за діагностикою комунікативного самоконтролю (М. Шнайдер). Це дає можливість спрямувати самоосвіту й саморозвиток учителів початкових класів у міжкурсний період підвищення кваліфікації на постійний розвиток функціональних складових професійної мовно-мовленнєвої компетентності.

Вчителі також зорієнтовані на використання технологій саморозвитку й самонавчання у міжкурсний період.

Важливою умовою ефективного розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у процесі навчання і самовдосконалення є забезпечення контролю. Визначення рівня розвитку різних видів мовленнєвої дії вчителів початкових класів відбуваються на вхідному, вихідному, поточному й періодичному контролі.

Експериментальна модель технології розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти передбачає багатоаспектний процес у межах міжкурсного періоду підвищення кваліфікації.

Активний розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів відбувається на семінарах-практикумах, науково-практичних і науково-методичних конференціях, де реалізовується писемне й усне мовлення науково-педагогічного напрямку, дискурсивні уміння вчителя, уміння слухати й адаптувати текст тощо. Практично-методичними формами розвитку професійно мовно-мовленнєвої компетентності стають проблемна творча група й авторська майстерня (обласного рівня) вчителів початкових класів. Діяльність таких практично-методичних об'єднань спрямована на дослідження можливих шляхів технологізації навчально-виховного процесу початкової школи й потребує від вчителів відповідного рівня активного використання наукової, методичної, загальнопедагогічної сучасної термінології, вміння здійснювати аналіз тексту і продукувати його.

Цікавою і багатофункціональною формою розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів є проведення професійних конкурсів. До таких відноситься Всеукраїнський конкурс "Учитель року". Він передбачає якість професійного мовлення у процесі конкурсних співбесід; мовленнєвого артистизму, техніки невербальної комунікації у поданні власних методичних і дидактичних розробок, а також кола власних професійних інтересів, що дає можливість педагогу бути постійно цікавим для учнів.

Для підсилення практичної взаємодії з учителями початкових класів у міжкурсовий період підвищення кваліфікації здійснюється робота у режимі Он-лайн за допомогою інтернет-ресурсів. Постійно працюючий сайт Сумського обласного інституту післядипломної освіти і продуктивна діяльність відділу дистанційної освіти педагогів дає змогу ефективно реалізувати педагогічний супровід у процесі самоосвіти міжкурсівного періоду підвищення кваліфікації.

На допомогу вчителям початкових класів розроблено навчально-методичне забезпечення. Навчально-методичний комплекс з курсу "Педагогічна інноватика" для вчителів, які навчаються за очно-дистанційною формою, методичні рекомендації для вчителів, які навчаються за очно-дистанційною формою в індивідуальному режимі, методичні рекомендації щодо підготовки до участі у професійних конкурсах, тезаурус вчителя початкових класів, електронні дидактичні матеріали.

Висновки. На нашу думку, розроблена експериментальна модель технології розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів може бути реалізованою на курсах підвищення кваліфікації (курсівний період), а також у міжкурсовий період у процесі післядипломної освіти. Ефективність зазначеної моделі буде досліджуватись на заключному етапі формувального експерименту. Отримані результати дають змогу вносити корекцію у необхідні структурні компоненти запропонованої моделі.

Список використаної літератури

1. Леонтьев А. А. Психолінгвістические единицы и порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – Москва : Наука, 1969. – С. 303.
2. Покроєва Л. Моніторинг якості післядипломної освіти / Л. Покроєва // Післядипломна освіти в Україні. – 2006. – № 2. – С. 24–26.
3. Симоненко В. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : монографія / В. В. Симоненко. – Черкаси : Вид. Вовчок О. Ю., 2006. – С. 328.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2014.

Кожемякина И. В. Экспериментальная модель технологии развития профессиональной речевой компетентности учителя начальных классов в последипломном образовании

В статье рассматривается проблема развития компетентностей учителя начальных классов, особенно развития профессиональной речевой компетентности как основы учительской деятельности. Анализируется научно-педагогическая литература по вопросам компетентностного развития учителя, прежде всего речевого и коммуникативного. Представлено описание экспериментальной модели развития профессиональной речевой компетентности учителя начальных классов в системе последиplomного образования. Определены компоненты данной модели, уровень которых выяснялся среди учителей начальных классов в процессе повышения квалификации (курсовой и межкурсовой периоды) в системе последиplomного образования.

Ключевые слова: профессиональная речевая компетентность, повышение квалификации, последиplomное образование, модель технологии развития компетентности.

Kozhemykina I. Experimental Model of Technology Development of Professional Lingually – Speech Competence of Teacher of Initial Classes in Postgraduate Education

Summary. In the article the problem of primary school teacher competencies is considered, including the development of professional language and speech competence as the basis for the teaching activities. The analysis of scientific literature on teaching competency of teachers, especially lingually-communicative, speech and communication. Description of development experimental model of professional lingually-speech competence of primary school teacher is presented in the system of postgraduate education. Were identified components of the model (motivational and personal, content, technology-active and reflexive-correction). The level of each component turned out among primary school teachers after test questionnaire, by an authorial questionnaire.

Motivational priority of teachers, own self-appraisal, personality and professional descriptions, speech professional abilities, communicative skills, level of un verbal communication was determined.

The results of diagnostic semantic component of the model further reason to steer the implementation of certain components (in the process of forming experiment) the practical development of professional language and speech competence elementary school teacher in the training. Practical implementation was carried out within the interdisciplinary course "Professional competence of language and speech teacher" and of course "Educational Innovation", which provides Speech (communicative) direction, and was introduced to the blended training, courses for primary school teachers.

The components of the model of elementary school teacher in the process of training (course and course between periods) in post-graduate education were characterized. It is represented by multidimensional forms of work aimed at continuous professional development of language and speech competence elementary school teacher in the course and course between periods of training.

Key words: professional lingually-speech competence, improvement of professional skill, postgraduate education, model technologies development competence.